

**ВІД ДЕКЛАРАЦІЙ ДО РЕАЛІЙ
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ:
1991-2010 рр.**

*Ірина Дудко,
доктор політичних наук,
завідувач кафедри політичної історії
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Стаття містить ретроспективний аналіз тенденцій становлення зовнішньополітичних пріоритетів України періоду незалежності, визначення передумов змінюваності зовнішньополітичного курсу, включно з підґрунтям, що визначає його специфіку та перспективи реалізації.

Ключові слова: *Україна, зовнішньополітичний курс, зовнішньополітичні пріоритети.*

The article contains retrospective analysis of external political priorities of Ukraine under the period of independence. The prerequisites of foreign policy course transitions are revealed, including the base which specifies its status and perspectives of realization.

Keywords: *Ukraine, external policy course, external policy priorities.*

Президентські вибори 2010 року стали поштовхом до чергової зміни або, принаймні, кореляції зовнішньополітичних пріоритетів України як передумови гострих дискусій на політичному й науковому рівні щодо об'єктивності даного з погляду на національні інтереси України, з одного боку, а з іншого – спроможності державних кіл реалізувати задекларовані позиції з огляду на зовнішньополітичну ситуацію та реалії внутрішньополітичного розвитку: економічної й військової потужності, ступеня підтримки можновладців суспільством та опозиційними силами, відповідності зовнішньополітичних орієнтирів внутрішнім потребам країни тощо.

Одним з підходів, що може наблизити до з'ясування зазначеного, є узагальнення уявлень щодо процесу формування зовнішньополітичних орієнтирів України, визначення тенденцій, які передували й зумовлювали їх змінюваність на різних етапах незалежності країни – від ідеї нейтралітету на етапі суверенізації республіки до позиції її багатовекторності протягом 1990-х рр.; від орієнтації на євроатлантичні інтеграційні формування із варіативністю зазначеного (від ідеї повного членства в НАТО до поглибленого співробітництва з Північноатлантичним альянсом) з 2000 р. до офіційного позиціонування України як позаблокової держави зі збереженням євроінтеграційних орієнтирів як визначальних згідно з позицією державних структур, починаючи з 2010 р.

Слід зазначити, що попри чисельні публікації стосовно зовнішньополітичних орієнтирів України протягом 1990 – 2010 рр., включно з тими, що присвячені розгляду її найновітніших пріоритетів, ретроспективний аналіз зовнішньополітичної стратегії країни протягом періоду незалежності не знайшов достатнього висвітлення в сучасній політичній літературі. Такий аналіз водночас набуває особливого значення з урахуванням тенденції на перманентну модифікацію зовнішньополітичних орієнтирів країни, необхідність наукового осмислення рівня обґрунтованості їх сучасного спрямування порівняно з тими параметрами, які характеризували зовнішню політику країни на попередніх періодах.

Так, щодо початкового періоду незалежності України, то її зовнішньополітичні пріоритети зумовлювалися ідеєю на нейтралітет, проголошеною ще на етапі суверенізації республіки в декларації про Державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї», – йдеться в цьому документі [1].

Після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. така позиція знайшла відображення в Законі України «Про оборону України» (1991 р.), опосередковано (через проголошення ідеї позаблоковості) у Военній доктрині України (1993 р.), поклавши початок тривалим дискусіям на політичному і

науковому рівнях щодо цінності орієнтирів на нейтральний статус України, з одного боку, а з іншого – можливостей досягнення цього статусу за умов внутрішньополітичної ситуації та зовнішнього оточення країни. До уваги бралось модернізоване бачення і практика міжнародних зв'язків нейтральних країн другої половини ХХ ст., коли поряд з класичним (на прикладі Швейцарії) тлумаченням нейтрального статусу країни як неучасті у будь-яких союзах, останнє не відкидало економічної і безпекової складової.

Показовою в цьому плані була модель нейтралітету, притаманна низці сучасних європейських країн (Австрії, Швеції, Фінляндії, Мальті, Ірландії), що, поряд із залученням до інтеграційних зв'язків у межах ЄС, беруть участь (окрім Мальти) у формуванні та розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики Європи як однієї з трьох складових Європейського Союзу, мають високий рівень співробітництва з військово-політичним блоком НАТО. Австрія, Швеція і Фінляндія не відкидають, з огляду на позицію впливових у межах цих країн політичних сил, поступової трансформації їх нейтрального і позаблокового статусу із можливістю приєднання у майбутньому до Північноатлантичного альянсу [2, 23-78; 3, 27-36].

Деякі сутнісні аспекти викладеного об'єктивно відповідали інтересам України на етапі суверенізації і більше того – від здобуття незалежності республіки 24 серпня 1991 р. Це: вивільнення від зобов'язань членства у військовому блоці як передумови збереження ресурсів для соціально-економічного розвитку і модернізаційних процесів незалежної країни; можливість окреслення дієвих позаблокових підходів щодо зміцнення безпеки республіки; передбачення інтеграційних орієнтирів як відповідності загальносвітовим процесам; вірогідність досягнення узгодженості позицій політичних сил, що діють у суспільстві, за умов відсутності однополярних зовнішньополітичних орієнтирів країни тощо.

Міжнародні відносини початку 1990-х рр. не виявились, утім, сприятливими для утвердження нейтрального статусу України – бракувало тенденції, що вимагає закріплення нейтральності будь-якої країни не тільки на національному, а й міжнародному рівні. Так, постійний нейтралітет, за міжнародно-правовими нормами, – це статус держави, яка добровільно на підставі одностороннього волевиявлення та міжнародного договору зобов'язується не брати участь у всіх війнах, крім індивідуальної самооборони, а в мирний час – проводити миролюбну зовнішню політику, що попереджує втягування даної держави у військові конфлікти та втручання у внутрішні справи інших держав [4, 183]. Невід'ємною складовою такого статусу стають не тільки певні зобов'язання країни-нейтрала до світової спільноти, а й відповідні зобов'язання (гарантії безпеки, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи) світової спільноти до країни, що декларує на міжнародному рівні свій нейтральний статус.

Мова може йти про наявність держав-гарантів суб'єкта міжнародних відносин, що претендує на здобуття статусу нейтральності за умов невизначеності характеру міжнародних відносин. Для України такими гарантами об'єктивно могли стати, з одного боку, Росія як найбільш впливовий гравець міжнародних відносин пострадянського простору, а з іншого – країни західної спільноти на чолі зі США як провідні гравці міжнародних відносин глобального рівня після розпаду СРСР.

Показово, що саме зазначені країни не проявляли тенденції на визнання нейтральності України відповідно до позиції керівництва цих країн на початку 1990-х рр. Для РФ – це тенденція на збереження геополітичних впливів на пострадянському просторі, і зокрема щодо України із чітко окресленими територіальними претензіями (Крим, Севастополь) російського керівництва до останньої. Для країн Заходу (і насамперед США як єдиної після розпаду Радянського союзу супердержави, що виступила з претензіями геополітичних впливів глобального рівня) – тенденція на двовимірність політики – від стримування геополітичних зазіхань Росії до налагодження відносин з нею задля стримування вірогідних негативних наслідків розпаду СРСР (розповсюдження ядерної зброї, міжнаціональних конфліктів, міграції тощо) [5, 103; 6, 159-166; 7, 209-223; 8, 59-60; 9, 50-51].

Ситуація невизначеності з огляду на союзницькі відносини, реалії глобальних інтеграційних процесів, а також міжнародних форм безпеки вимагали більш гнучких підходів урядових кіл України до міжнародної діяльності. Відбувається поступовий відхід від ідеї нейтралітету із пошуком найбільш маневрових підходів до зовнішньополітичного курсу задля реалізації національних інтересів країни.

2 липня 1993 р. Верховна Рада України ухвалює «Основні напрями зовнішньої політики України» – постанову, що заклала підвалини багатовекторної зовнішньої політики країни. В документі

відзначається, що Україна здійснює активну, гнучку і збалансовану зовнішню політику на таких головних напрямках:

1. Розвиток двосторонніх міждержавних відносин.
2. Розширення участі в європейському регіональному співробітництві.
3. Співпраця в рамках Співдружності незалежних держав.
4. Членство в ООН та інших універсальних міжнародних організаціях».

Кожен з цих напрямів здобув обґрунтування у документі відповідно до комплексу пріоритетів, зумовлених стратегічними та геополітичними інтересами, пов'язаними із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності; економічними інтересами, пов'язаними з інтегруванням економіки України у світове господарство; регіональними, субрегіональними, локальними інтересами, пов'язаними із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України...[10].

Показово, що відповідно до принципу багатовекторності, започаткованого у документі, міжнародна політика України була зорієнтована на забезпечення своїх інтересів як на Заході, так і на Сході, на максимальне представництво як у європейських структурах, так і в структурах СНД. За ідеологічною позицією українського політикуму, місією України на міжнародній арені мала стати роль своєрідного мосту для взаємного проникнення і збагачення східної і західної культури і цивілізаційної спільноти.

Важливого значення в процесі формування концепції зовнішньополітичного курсу набуло й прийняття нової Конституції України (1996 р.), яка юридично закріпила основні завдання її зовнішньополітичної діяльності, спрямовані на забезпечення національних інтересів і безпеки держави.

1990-ті роки – період активних зусиль державних структур України на міжнародній арені щодо реалізації окресленого зовнішньополітичного курсу. З погляду минулого часу цей період виявив як серйозні здобутки, так і прорахунки української дипломатії відповідно до задекларованих у провідних державних документах завдань і принципів зовнішньополітичного курсу.

Серед головних досягнень України:

- входження країни до світового співтовариства. Уже на січень 1995 р. країна була членом 37 міжнародних організацій, брала участь у роботі понад 100 постійних або тимчасових структур при цих організаціях. В 1992 р. Україна здобула членство в Нараді з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). В 1995 р. стала постійним членом Ради Європи. Активна підтримка України міжнародним співтовариством зумовлювалася, зокрема, добровільною денуклеаризацією України. В грудні 1994 р. в Будапешті Україна завершила останній етап ратифікації Договору СНО-1 і тоді ж приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Протягом 1994-1996 рр. Україна позбулась третього у світі ядерного арсеналу;
- започаткування співробітництва з різнополюсними інтеграційними економічними і військово-політичними союзами: СНД, Європейським Союзом, НАТО;
- урегулювання відносин як з країнами Заходу (США), так і Росією; ствердження курсу на стратегічне партнерство між Україною і США та водночас між Україною і РФ.
- Позитивним аспектом зовнішньополітичного курсу, зумовленого принципами багатовекторності, можна вважати і його прийнятність (відповідно до політичних, психологічних позицій) більшості членів суспільства, а за цим – можливість опрацювання компромісних підходів щодо зовнішньополітичних рішень політичними силами, що діють у суспільстві.

Період 1990-х рр. виявив водночас і серйозні недоліки курсу на багатовекторність як передумови формування однополюсних пріоритетів країни наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр., серед яких:

- стагнаційність економічного розвитку України через уповільнення її приєднання до світових інтеграційних процесів внаслідок непрогнозованості стратегічних орієнтирів, а разом з тим і чітких програмних дій щодо членства в інтеграційних об'єднаннях з боку українських державних кіл;
- відсутність чітких гарантій безпеки України за умов її денуклеаризації і водночас де-факто позаблокового статусу країни;

- недостатньо активний рівень стратегічного партнерства України внаслідок нечіткості зовнішньополітичних пріоритетів країни і водночас посилення протистояння її безпосередніх стратегічних партнерів – США і Російської Федерації.

Отже, аналіз як внутрішньополітичної, так і зовнішньополітичної ситуації України в аспекті реалій міжнародних відносин і загальносвітових процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст. засвідчував, що багатовекторний принцип політики не виявляє достатньої ефективності з погляду на національні інтереси України, і більше того (попри його первісне ідеалістичне тлумачення в аспекті перетворення України на єднальну ланку західної і східної цивілізації) містить загрозу перетворення України на сіру буферну зону між Сходом і Заходом, а точніше – між різновекторними принципами організації та функціонування економічних (СНД, ЄС) та військово-політичних (ОДКБ, НАТО) союзів. Показово, що взаємодія, але не повна інтеграція України із зазначеними структурами не тільки обмежувала можливості її економічного та військово-політичного співробітництва з передовими країнами, а й виводила Україну поза межі великої європейської та загальносвітової політики з урахуванням поступового обмеження інтересу до України або формування нерівноправної політики до неї з боку тих держав (РФ, США) або блоків держав (СНД, ОДКБ – ЄС, НАТО), що відігравали в цій політиці відчутну, якщо не провідну роль.

Усвідомлення вищевикладеного на рівні експертів, а відтак і представників вищого державного керівництва зумовило процес трансформації принципів зовнішньої політики України з кінця 1990-х рр., де за пріоритетну орієнтацією з урахуванням низки чинників було окреслено європейський, а у більш широкому вимірі – євроатлантичний напрям.

Це, насамперед, поглиблення загальносвітових інтеграційних процесів, що об'єктивно окреслювали можливості економічного, політичного, соціального, національного прогресу будь-якої держави, включно з такою (за прикладом України), що перебувала на модернізаційному етапі свого розвитку, тільки в межах стійких та перспективних міждержавних формувань. Такі перспективи об'єктивно могли пов'язуватися державним керівництвом України з процесом інтеграції країни до Європейського Союзу як об'єднання, що попри внутрішні економічні і політичні труднощі виявило тенденцію до розвитку, політичного плюралізму, збереження національних традицій окремих країн. На противагу цьому запропоновані проекти економічної інтеграції з боку Москви – як в межах СНД, так і надалі (з 2003 р.) в межах ЄСП – були мотивовані авторитарною ідеєю підпорядкування тенденцій розвитку інших держав позиції Росії, а тому не гарантували ані політичної демократії, ані національного відродження України, і не могли визначити за пріоритет східний вектор зовнішньої політики країни.

Це, окрім того, й необхідність чіткого окреслення безпекової політики України за умов її денуклеаризації та водночас нестабільного та подеколи кризового характеру відносин держав, а саме Російської Федерації і США, які мали б виступати гарантами територіальної цілісності та безпеки країни.

Слід визнати, що саме зростання військового і передусім ядерного протистояння Росії та США – тенденції, що супроводжувалась посиленням від другої половини 1990-х рр. економічним і політичним тиском на Україну з боку РФ, виявили необхідність пошуку більш надійних гарантій безпеки країни із орієнтацією її керівництва на входження в оборонний Північноатлантичний альянс. Аксиомою, для українських аналітиків і політиків у цьому плані ставало те, що національна безпека України могла б бути забезпеченою або за допомогою могутнього (бажано ядерного) потенціалу стримування, або за рахунок участі у впливових і потужних воєнних блоках чи альянсах. Так, якщо відмова України від засобів ядерного стримування та її приєднання до ДНЯЗ не гарантували, як показала практика, формування самодостатньої системи безпеки, без'ядерна Україна могла б розраховувати на успіх у протистоянні з ядерною державою за умов, що таке протистояння відбуватиметься за військово-політичної допомоги з боку іншої ядерної держави чи союзу держав [11, 57; 12-14].

Якщо додати до цього й усвідомлення вищим політичним керівництвом, що Україна не володіла достатнім неядерним еквівалентом ядерної зброї, єдиним виходом для надійного гарантування безпеки України ставало вдатися до союзницьких відносин із стороною, яка має адекватний сучасним загрозам розмір ядерних сил [15]. Таким союзником на противагу ОДКБ і Москві виступав Північноатлантичний альянс, членство в якому, за прикладом посткомуністичних країн, могло б окреслити й більш чіткі перспективи вступу до Європейського Союзу, а за цим завершити процес євроатлантичної інтеграції України.

Кінець 1990-х – початок 2000-х рр. позначився низкою офіційних заяв вищих державних осіб, а також кількома основоположними державними документами України, які декларували європейські та євроатлантичні інтеграційні орієнтири країни. Серед таких – Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу (1998 р.), Послання Президента України Л. Кучми до Верховної Ради України зі спеціальною доповіддю «Україна і Європейський Союз» (березень 2001 р.), де перспективи економічної і соціальної політики визначались у вимірі входження України до структур ЄС. Це також Державна програма про співробітництво з НАТО (2001 р.), Стратегія України щодо НАТО (ухвалена Президентом України на основі Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 травня 2002 р.), Закон України «Про основи національної безпеки України (2003 р.), що визначали перспективи національної безпеки країни у вимірі співробітництва України з НАТО і, насамкінець, (відповідно до змісту Закону) набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) [16].

Слід зазначити, що напередодні президентських виборів 2004 р. безпекова складова євроатлантичної стратегії України почала набувати більш поміркованого формулювання. Значною мірою це зумовлювалося як загостренням внутрішньополітичної ситуації в країні через посилене протистояння прихильників і супротивників євроатлантичної інтеграції, так і відчутним погіршенням відносин України з Росією через незадоволення останньої курсом на інтеграцію України до НАТО.

Так, попри попереднє положення Воєнної доктрини України (затвердженої указом Президента України Л. Кучми від 15 червня 2004 р.) щодо кінцевої мети – вступу до Організації Північноатлантичного договору (НАТО), новий документ від 15 липня 2004 р. не містив відповідної тези. Після жорстких суперечок щодо формулювань у доктрині за стратегічну мету зовнішньої політики України у безпековій сфері було визнано «поглиблення подальшої співпраці з СНД і НАТО у політичній, військовій, військово-технічній та інформаційній сферах, у галузі озброєння і цивільно-військових відносин; розвиток співпраці з ЄС у межах реалізації ним спільної політики у галузі безпеки й оборони» (ст. 14) [17-18].

Однак зазначені підходи не набули довготривалого утвердження, оскільки обрання на посаду Президента України В. Ющенка – прихильника євроатлантичної інтеграції – зумовило відновлення орієнтирів на повне членство в ЄС і НАТО як пріоритетних у зовнішній політиці України. Політичним підґрунтям у даному відношенні для президентських структур ставало не тільки визнання євроатлантичної інтеграції як найбільш сприятливої платформи щодо реалізації національних інтересів країни, а й визнання курсу на членство в НАТО як реального кроку щодо здобуття Україною членства в ЄС.

У квітні 2005 р. Президент затверджує своїм указом положення щодо кінцевої мети – членства країни в НАТО у Воєнній доктрині України [19]. Тоді ж ініціюється Інтенсивний діалог з НАТО з питань набуття членства та реалізації відповідних реформ.

27 грудня 2005 р. Президент підписує указ на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з організацією Північноатлантичного договору (НАТО)», спрямованого на впровадження державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України. Щорічно (2005-2009 рр.) до цього додається започаткований від 2002 р. Цільовий план у рамках Плану дій Україна-НАТО, спрямований на підготовку країни до набуття членства в Альянсі. Цільовий план Україна-НАТО на 2006 р. за своєю філософією та структурою формувався за схемою Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ), виконання якого є останнім етапом на шляху до отримання країною-претендентом запрошення приєднатися до Альянсу.

22 жовтня 2007 р. Президент В. Ющенко на відкритті засідання Ради міністрів оборони країн Південно-Східної Європи у Києві підтвердив незмінність курсу України на членство у НАТО та ЄС і закликав європейських партнерів підтримати нашу державу в її прагненні приєднатися до ПДЧ.

7 грудня 2007 р. українська сторона офіційно звернулася до представників країн-членів НАТО з проханням підтримати намір України приєднатися до Плану дій щодо членства на Бухарестському саміті Альянсу 2-4 квітня 2008 р.

18 січня 2008 р. Міністр закордонних справ В. Огризко передав Генеральному секретарю НАТО Я. Схефферу листа за підписами Президента, Голови Верховної Ради та Прем'єр-міністра України, в якому висловлювалася спільна позиція щодо необхідності та готовності України приєднатися до ПДЧ в ході саміту Організації в Бухаресті в квітні 2008 р.

Такі організаційні засади, втім, не знайшли практичної підтримки ані на рівні опозиційних Президенту фракцій Верховної Ради, ані на рівні суспільства переважно південно-східного регіону, традиційно орієнтованого на поглиблення інтеграційних зв'язків з Росією. Антипрезидентські дії опозиції протягом усього строку президентства В. Ющенка зумовили падіння підтримки з боку суспільства оголошеному Президентом курсу на євроатлантичну інтеграцію від 40% на рівні 2004 р. до 15% на рівні 2008/09 рр.

До внутрішньополітичних проблем додавалися й зовнішньополітичні, пов'язані із:

- погіршенням політичних відносин України з РФ;
- посиленням економічним (енергетичним) тиском Росії на Україну;
- переважно проросійською позицією щодо України провідних європейських країн, лідери яких побоювались політичного використання Росією залежності ЄС від постачання природного газу з РФ.

Як наслідок, заявка президентських структур про приєднання України до ПДЧ не отримала позитивного схвалення на саміті НАТО в Бухаресті 2008 р. попри активну підтримку України в цьому питанні таким провідним членом Північноатлантичного альянсу, як Сполучені Штати.

Ситуація вимагала кореляції зовнішньополітичного курсу, реалізація якої стала можливою із обранням на посаду Президента України в січні 2010 р. В. Януковича як представника альтернативних щодо попередньої президентської влади політичних сил. Серед задекларованих ще на етапі виборчої кампанії зовнішньополітичних орієнтирів нової влади – збереження за Україною статусу позаблокової держави при підтвердженні загально визнаного курсу на інтеграцію до ЄС та співробітництва з колективними структурами безпеки, включаючи НАТО.

Зазначені позиції знайшли законодавче закріплення в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», ухваленому в цілому Верховною Радою 1 липня 2010 р. «Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур», – йдеться в документі.

Серед основних засад зовнішньої політики проголошено:

- забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права;
- дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес;
- забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі;
- підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди;
- забезпечення з метою повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу інтеграції економіки України у світову економічну систему;
- підтримка інтеграції України у світовий інформаційний простір» [20].

Такі підходи у найбільш загальних вимірах не суперечать орієнтирам зовнішньої політики, задекларованим державою ще на початку 1990-х рр., і зокрема у Постанові «Основні напрями зовнішньої політики України» (1993 р.). За умов пролонгації і більше того – законодавчого ствердження статусу позаблоковості, це може сприйматися як повернення України до принципів багатовекторності або, у свою чергу, нейтрального статусу країни.

Аналіз документа від 2010 р. порівняно з тенденціями міжнародного позиціонування України попередніх років зумовлює, втім, модифіковане сприйняття зовнішньополітичних орієнтирів України відповідно до завдань, які традиційно характеризують її національні інтереси.

Мова йде, по-перше, про підтвердження пріоритетів на європейську інтеграцію (через здобуття членства в Європейському Союзі), а за цим і відмінність новітніх зовнішньополітичних спрямувань України порівняно з тими, які мали зумовлюватися статусом на багатовекторність.

По-друге, йдеться про специфіку міжнародного статусу позаблоковості як специфічних шляхів реалізації національних інтересів порівняно з тими, які можуть зумовлюватися статусом на нейтралітет.

Порівняння статусу на позаблоковість і статусу на нейтралітет дає змогу не тільки визначити відмінність першого стосовно другого, а й виокремити позитивні перспективи позаблокових орієнтирів з урахуванням національних інтересів України. Так, позаблоковість – це особливий міжнародно-правовий статус, що (на відміну від статусу постійного нейтралітету) не потребує міжнародно-правового закріплення і може бути змінений в односторонньому порядку.

Статус на позаблоковість у його сучасному міжнародно-правовому тлумаченні передбачає неучасть у військових союзах, але не зобов'язує обмежуватися виключно нормами гуманітарного права під час конфліктів третіх країн; не накладає обмежень на відрядження військових контингентів у складі миротворчих сил міжнародних організацій; не забороняє укладати оборонні угоди і союзи з окремими державами; не виключає співпраці з безпековими структурами поза межами зобов'язань про колективну оборону; не поширюється на економічну сферу [4, 183].

Останнє може становити особливий інтерес для України з урахуванням того, що позаблоковий статус не виключає участі в економічних інтеграційних союзах, і в цьому відношенні орієнтири щодо набуття Україною членства в ЄС без членства в Північноатлантичному альянсі (при розвиткові конструктивних відносин з останнім) могли б деполітизувати проблему західних інтеграційних тенденцій країни та надати цим тенденціям реального втілення за умов збільшення кількості її прихильників серед громадських і політичних кіл.

Зазначене набуває особливої ваги з урахуванням особливостей внутрішньополітичного розвитку України. Втім, позаблоковий статус у його сучасному тлумаченні та визначених міжнародною практикою варіативних формах забезпечення також не позбавлений суперечностей відповідно до внутрішніх можливостей та зовнішньополітичного оточення України.

До уваги у контексті даної моделі береться, зокрема, позаблоковий статус без права на нейтралітет, що підтримується Договором про гарантії військової безпеки з боку провідних ядерних держав. Перші кроки до такого Договору було зроблено 1994 р. з підписанням «Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї», також відомого як Будапештський. Однак Меморандум не набув характеру юридичного документа і, отже, не передбачав (окрім консультацій) конкретного механізму реалізації зобов'язань країн-гарантів щодо без'ядерної України. Крім того, стікання строку договору СНО-1 в грудні 2009 р. (приєднання до якого України й стало передумовою до підписання Меморандуму) зводить нанівець і ті суто умовні важелі, якими Україна могла б скористатись задля захисту своїх національних інтересів, покладаючись на політичну значущість обговорюваного документа.

Отже, в реалізації статусу позаблоковості Україні доведеться покладатись виключно на власні сили без права стати членом будь-якого військово-політичного союзу і без отримання будь-яких гарантій її військової безпеки і територіальної цілісності з боку інших країн. Головною перешкодою в реалізації такого статусу може стати проблема спроможності забезпечення національних інтересів (військової безпеки) власними силами з урахуванням військової потужності України порівняно з потужністю інших (у тому числі ядерних) країн.

Інший варіант зазначеного підходу може тлумачитись як посилена позаблоковість. Така модель позаблоковості має гарантуватися Договором про взаємодопомогу з боку однієї з країн «великої вісімки», серед яких особливу вагомість для України, безперечно, мають Росія і США.

Така реалізація, втім, стає малоімовірною з урахуванням практики взаємодії України із зазначеними державами у безпековій сфері, де на пріоритет у трикутнику взаємовідносин Україна – Росія – Сполучені Штати (попри розбіжності позицій двох останніх акторів міжнародних відносин) завжди претендували відносини по лінії США – Російська Федерація. Слід зважити також, на які поступки могла б піти Україна, підписуючи Договір про взаємодопомогу з іншим провідним актором сучасних міжнародних відносин, і насамперед, з Росією або США. Так, оскільки обидва кандидати на укладання відповідного договору перебувають у стані перманентного протистояння стосовно своїх орієнтирів і намірів щодо України, вірогідними можуть стати вкрай неприйнятні з погляду на українську державність або стабільність у регіоні Договори про взаємодопомогу між РФ і Україною або Україною і США.

Отже, якщо говорити про пріоритети зовнішньополітичних орієнтирів, то вони, навіть з урахуванням найновіших законодавчих документів, не можуть сприйматись остаточно

утвердженими. Дієвість задекларованих положень буде підтверджуватися лише практикою, змогою урядових кіл підходити до їх реалізації з урахуванням загальносвітових тенденцій і тих позицій, які представляють реальні національні інтереси країни. На порядку денному – завдання стабільного економічного й політичного розвитку України, утвердження засад демократії, входження до спільноти країн, що визначають перспективи й реальні здобутки сучасного світового розвитку.

1. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. – № 31. – С. 429. 2. Манжол В. А. Нейтралітет та позаблоковість у європейській системі міжнародних відносин / Манжол Володимир Андрійович, Вдовенко Вікторія Миколаївна. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 167 с. 3. Гончаренко О. М. Нейтралітет, позаблоковість і національна безпека: європейський досвід та альтернативи України / Гончаренко О. М // Стратегічна панорама. – 2000. – № 1-2. – С. 27-36. 4. Международное право. Словарь-справочник / Под общей ред. акад. МАН, В. Н. Трофимова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 368 с. 5. Luers W.H. Harmonizing U.S. and European Interests // Western Approaches to Eastern Europe / William H. Luers. – New York: Council on Foreign Relations Press, 1992. – P. 16-44. 6. Lynch A. The Cold War is Over-Again / Alien Lynch. – Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, 1992. – 280 p. 7. Kull S. Co-operation or Competition: The Battle of Ideas in Russia and the USA // The Limited Partnership. Building a Russian-US Security Community / Steven Kull. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – P. 209-223. 8. Motyl A.J. Totalitarian Collapse, Imperial Desintegration, and the Rise of the Soviet West: Implications for the West // The Rise of Nations in the Soviet Union. American Foreign Policy and the Desintegration of the USSR / Alexander J. Motyl. – New York: Council of Foreign Relations Press, 1991. – P. 44-63. 9. Newmann W.W. History Accelerates: The Diplomacy of Cooperation and Fragmentation // The Limited Partnership. Building a Russian-US Security Community / William W. Newmann. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – P. 28-54. 10. Постанова Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України». 2 липня 1993 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 37. – С. 379. 11. Палій О. Вплив процесу розширення НАТО на стан національної безпеки України // Україна-НАТО: досвід та нові виміри співробітництва. Збірка інформаційних та аналітичних матеріалів / Олександр Палій. – Київ: Атлантична Рада України, 2002. – С. 47-68. 12. Дзьобань О. Фундамент європейської безпеки – воєнний / О. Дзьобань, О. Панфілов // Політика і час. – 2003. – № 9. – С. 30-39. 13. Замятін В. Рух до НАТО: декларації та можливості / В. Замятін // Нова безпека. – 2003. – Квітень. – С. 17-24. 14. Малик Я. Проблеми національної безпеки України в умовах глобалізації / Я. Малик // Ефективність державного управління. – 2003. – Вип. 3. – С. 25-31. 15. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку [Електронний ресурс] / [ред. колегія: Белов О.Ф. (голова) та ін.]. – К., 1999. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/ogliad/0021.htm>. 16. Закон України Про основи національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 174. 17. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 липня 2004 року «Про дальший розвиток відносин з НАТО з урахуванням результатів засідання Комісії Україна-НАТО на найвищому рівні 29 червня 2004 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=800%2F2004&p=1130829975> 183747. 18. Воєнна доктрина України. Затверджена Указом Президента України від 15.06.04. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=648%2F2004>. 19. Указ Президента України від 2 квітня 2005 р. № 702/2005 Питання воєнної доктрини України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=702%2F2005>. 20. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12069.html>.